

Psychologiczny portret młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym

Od lat dorośli pracujący z młodzieżą, która ma różnego rodzaju problemy adaptacyjne, pije, bierze narkotyki, stosuje agresję, wagaruje, nie uczy się próbując uzyskać odpowiedź na pytanie, czy jest jakiś określony psychologiczny profil młodego człowieka, który predysponuje go do takich zachowań. Jeżeli taki profil istnieje, to interesujące jest jakie cechy osobowościowe są charakterystyczne dla młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym, a także, w jaki sposób dochodzi do nieprawidłowości w rozwoju osobowości u dziecka czy adolescenta. Uzyskanie odpowiedzi na to pytanie dostarczyć nam może poważnego narzędzia profilaktycznego, może pomóc nam nie tylko zapobiegać niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży, ale także udzielać skutecznej pomocy tym dzieciom, u których wystąpiły już zaburzenia.

Z dostępnej w temacie literatury wiemy (J. Jeffries McWhirter i inni 2001), że młodzież zagrożona niedostosowaniem społecznym, prezentująca zaburzenia zachowania posiada pewne charakterystyczne cechy. Najwidoczniejsze z nich to :

Słabe kompetencje szkolne – a więc niskie podstawowe umiejętności szkolne, słabe możliwości i predyspozycje do nauki, problemy z zapamiętywaniem, przetwarzaniem informacji, przewidywaniem, koncentracją na zadaniu. U dzieci tych obserwujemy również ograniczone umiejętności niezbędne do przetrwania w szkole, takie jak na przykład umiejętności nawiązywania dobrych, satysfakcjonujących kontaktów z rówieśnikami, przebywania w grupie, rozumienia oczekiwań innych.

Negatywny obraz własnej osoby i niska samoocena - będące wynikiem komunikatów ze świata zewnętrznego oraz samoobserwacji i porównywania siebie z innymi. To co łączy dzieci zagrożone niedostosowaniem społecznym, to uprzedzenia do samego siebie, przekonania, że są niezdolne do nauki, głupie, złe, że nic w życiu nie może im się udać. W związku z takim myśleniem, dzieci te każde nowe doświadczenie interpretują w świetle tych przekonań.

Zaburzona komunikacja interpersonalna, zarówno z rówieśnikami jak i z rodziną, rodzeństwem, szerszym otoczeniem społecznym. Zaburzona komunikacja wynikać może nie tylko z braku predyspozycji interpersonalnych, ale i z wadliwego, negatywnego spostrzegania i oceniania otaczającej rzeczywistości, powstałego na skutek licznych traum i cierpień doznanych we wczesnym dzieciństwie. Przypisywanie ludziom negatywnych ocen i intencji utrudnia młodzieży niedostosowanej prawidłową komunikację społeczną. Dzieci, których kontakty z rówieśnikami są dobre, lepiej się uczą, chętniej wchodzi w interakcje społeczne i mają pozytywne doświadczenia. W sytuacjach trudnych wykorzystują swoje zasoby własne. Zagrożona młodzież ma tak zniekształcony obraz rzeczywistości, że ma niewiele pozytywnych kontaktów społecznych. Ogląd rzeczywistości, czyli zdolność rozumienia punktów widzenia innych ludzi wiąże się także z wnioskowaniem moralnym i empatią. Stąd poważne zaburzenia w percepcji świata.

Słaba zdolność do radzenia sobie ze stresem i lękiem. Dzieci i młodzież z grupy ryzyka prezentują strategie działania oparte na ucieczce, wycofaniu się lub ekspresyjno – rozładowawcze czyli agresywne. Aby dobrze radzić sobie z trudnościami niezbędna jest prawidłowa ocena sytuacji i problemu, zdolność przewidywania, planowania, umiejętność podejmowania decyzji, zaradczość, umiejętność zwracania się o pomoc do innych. Ponieważ dzieci te, mają deficyty tych cech i umiejętności ,stąd trudności w stawianiu czoła sytuacjom problemowym. W takich sytuacjach może również pojawiać się tendencja do ucieczki w alkohol lub inne substancje psychoaktywne.

Zewnętrznie umiejscowione poczucie kontroli. Oznacza to przeświadczenie o zewnętrznym sterowaniu, braku kontroli nad własnym życiem ,o braku możliwości wywierania wpływu na otaczający świat, o niemożności decydowania o czymkolwiek. Tak umiejscowione poczucie kontroli uniemożliwia młodemu stawianie celów życiowych, podejmowanie ważnych decyzji, jest też przyczyną poczucia bezsensu życia . Istotnym problemem zewnętrznego umiejscowienia poczucia kontroli jest to , że taka młoda osoba jest kimś, kim można łatwo sterować zewnątrz, mówimy tu o osobie poddającej się, czy ulegającej wpływom innych. Jeżeli nic ode mnie nie zależy, jeżeli nie mam na nic wpływu, nie warto się starć, nie warto podejmować wyzwań. Może być też tak, że następuje rozpaczliwa potrzeba zrównoważenia braku kontroli nad własnym życiem przejawiająca się próbach kontrolowania innych.

Oczekiwanie natychmiastowych gratyfikacji, które jest normą u małych dzieci, jednak u adolescenta nieumiejętność ich odraczania już normą nie jest. Młodzież zagrożona ma więc problemy z samokontrolą. Ceni sobie natychmiastowe zaspokajanie potrzeb. Wiadomo , że niezdolność do odraczania gratyfikacji koreluje z depresyjnością, małą odpowiedzialnością społeczną, zaburzeniami zachowania, uzależnieniami. Substancja psychoaktywna bardzo szybko zmienia nastrój , bez większych wysiłków. Rozwiązanie problemu w prawidłowy sposób wymaga dużo pracy i wysiłku, stąd tendencja u niektórych do szybkiej , łatwiejszej drogi.

Niska sprawność w podejmowaniu decyzji – związana jest z małym poczuciem wartości własnej. Trudności decyzyjne stanowią także o słabej zaradczości w konkretnych sytuacjach. Deficyt decyzyjności u dzieci i młodzieży zagrożonej niedostosowaniem społecznym związane są z niezdolnością do formułowania konstruktywnych, realistycznych celów, z trudnościami z planowaniem oraz przewidywaniem konsekwencji zachowań i zdarzeń.

Aby móc lepiej rozumieć postępowanie naszego wychowanka, a tym samym skuteczniej mu pomagać należy znaleźć odpowiedź na pytanie, w jaki sposób i dlaczego w rozwoju jego osobowości powstają powyższe deficyty.

Osobowość jest dynamiczną, wielowymiarową strukturą (A. Jakubik 1999) Jest centralnym systemem , który reguluje i integruje zachowania się człowieka . Jest to system podlegający rozwojowi i procesowi organizacji, zatem więc, dla jej prawidłowego rozwoju niezbędne są optymalne warunki. Należą do nich : zaspokajanie potrzeb systemu jako całości i potrzeb każdego z wymiarów osobowości indywidualnie, czyli zaspokajanie globalne organizmu i zaspokajanie kolejnych jego struktur, takich jak na przykład struktura JA. Potrzeba jest dążeniem do uzyskania stanu optymalnego dla danego organizmu. W strukturze osobowości są dwa zasadnicze poziomy organizacji ; poziom struktur popędowo – emocjonalnych oraz poziom struktur poznawczych. W toku rozwoju osobowości mechanizmy popędowo- emocjonalne poddane są nadrzędnej roli systemu poznawczego. Oznacza to, że rozsądek bierze górę nad emocjami, że człowiek potrafi zachować się

racjonalnie , nie ulegając pokusom. Jest naturalne, gdy małe dziecko domaga się czegoś natychmiast i nie potrafi sobie tego czegoś odmówić. Od starszych dzieci wymagamy znacznie więcej, wymagamy kontroli emocji i zachowań, oczekujemy zwycięstwa rozsądku. U młodzieży z zaburzeniami zachowania wyraźnie spostrzegamy przewagę sfery emocjonalnej nad wolicjonalną. Młodzież ta ma trudności w znoszeniu dyskomfortu psychicznego i cierpienia.

Aby lepiej zrozumieć powstawanie zaburzeń w rozwoju osobowości należy bliżej przyrzeć się składowym tego skomplikowanego systemu. Osobowość składa się z następujących elementów , z których każdy niezbędnym jest do funkcjonowania całości :

1. Struktura „Ja” – czyli tożsamość, poczucie wartości własnej, poczucie kontroli, granice psychologiczne, decyzyjność, system przyjętych jako własne ze świata zewnętrznego norm .

Struktura „Ja” formuje się w wyniku procesów abstrahowania, przekształcania i uogólniania doświadczeń dotyczących własnej osoby jako odrębnego obiektu. Struktura ta integruje szeroki zakres informacji odnośnie stanu wewnętrznego, umiejętności, zdolności, możliwości i zewnętrznego wyglądu. Struktura „Ja ” jest źródłem motywacji do podejmowania różnych działań. Jej rozwój polega na stopniowym kształtowaniu się :

- poczucia tożsamości (ja – nie ja , poczucie ciągłości, spójności, odrębności, niepowtarzalności).

- poczucia kontroli czyli poczucia wpływu na własne życie i otaczający świat zewnętrzny

-poczucia wartości własnej tj. przeświadczenia o autonomicznej wartości własnej osoby i oczekiwania potwierdzenia przez innych lub siebie.

2. Procesy i schematy poznawcze – czyli to w jaki sposób człowiek spostrzega rzeczywistość, w oparciu o jakie schematy poznawcze, przekonania, postawy.

Procesy poznawcze kształtują się na skutek czynności spostrzegania, polegającej na konstruowaniu rzeczywistości nie takiej jaka ona jest faktycznie, ale takiej jaka jest subiektywnie oceniana jako znacząca. Procesy te rozwojowo ulegają coraz większej rozbudowie. U młodzieży z problemami dominuje negatywna interpretacja wszystkich wydarzeń i negatywne oceny ludzi. Takie myślenie o świecie , ludziach i sobie samym jest przyczyną negatywnych emocji i destrukcyjnych zachowań.

3. Temperament , reaktywność, emocjonalność człowieka, jak również intelekt oraz potencjał fizyczny , które nie wchodzą wprawdzie bezpośrednio w skład osobowości, ale mają ogromny wpływ na jej rozwój i są wyznacznikami jej możliwości.

Te czynniki należy traktować jako względnie trwałe. Nie mamy wpływu na temperament dziecka, ani też na jego reaktywność. Dziecko z wysoką reaktywnością , czyli z niskim progiem wrażliwości na bodźce, będzie od urodzenia niespokojne, nadwrażliwe, nadmiarowo reagujące. Takie dzieci z trudnościami znoszą sytuacje trudne, głośne dźwięki, krzyki, sytuacje zagrożenia czyli zwiększanie

poziomu stymulacji. Naturalną potrzebą, która zaczyna dominować w systemie jako całości, może być potrzeba doznania spokoju, wycofania, wyciszenia, wygaszenia. Jeżeli więc w rodzinie jest przemoc czy też inna dysfunkcja zwiększająca jeszcze poprzez lęk pobudzenie dziecka, jest wysoce prawdopodobne, że będzie ono dążyło do wyciszenia poprzez różnego rodzaju zachowania zastępcze. Początkowo może to być uspakajanie poprzez kiwanie się, różnego rodzaju natręctwa i fobie odwracające uwagę od zasadniczego problemu, a następnie w okresie adolescencji, moment w którym sięgnie ono po alkohol, heroinę, marihuanę czy lek nasenny będzie momentem, w którym odkryje szybki sposób na doznanie ukojenia. Zbyt wysoka reaktywność na bodźce związana zatem być może jest w myśl teorii równowagi Hebba z potrzebą zmniejszenia stymulacji. Może być również tak, że na skutek dużego napięcia, przy osiągnięciu progu granicznego wytrzymałości organizmu następują zachowania odraęgowujące niepokój, agresywne. Natomiast dziecko z bardzo niską reaktywnością na bodźce, nieodpowiednio stymulowane przez otoczenie, zaniedbane wychowawczo, zostawiane samo sobie będzie miało stałą potrzebę czy też gotowość do dostymulowania się na różne sposoby, może walić głową w ścianę, dokonywać ryzykownych zachowań, samookaleczać się, na koniec odkrywać amfetaminę i jej moc stymulującą.

Tym co jest konieczne dla prawidłowego funkcjonowania osobowości jest informacja i zaspakajanie potrzeb (Jakubik 1999). Przez potrzebę rozumiemy tu dążenie organizmu do stanu optymalnego, zadawalającego jednostkę. Zaburzenia rozwoju osobowości, zakłócenia w funkcjonowaniu systemu jako całości powstają na skutek:

- braku dopływu informacji z zewnątrz, braku bodźców, zaniedbania, opuszczenia

- niezaspokojenie ważnych dla systemu potrzeb takich jak: potrzeby fizyczne, bezpieczeństwa, miłości, uznania, rozwoju itd.

Mechanizmy obronne (Jakubik 1999)

W sytuacji, gdy u dziecka następuje deprivacja różnego rodzaju potrzeb organizm dążąc w myśl teorii równowagi Hebba do uzyskania stanu optymalnego stosuje różnego rodzaju mechanizmy obronne, mające na celu zrównoważenie nieprzyjemnego dla organizmu stanu.

Typowym przykładem mogą tu być niezaspokojone potrzeby szacunku i miłości u dziecka.

Na skutek negatywnych komunikatów dotyczących osoby dziecka płynących z rodziny, braku akceptacji jego osoby, braku bliskiego kontaktu fizycznego pomiędzy matką i dzieckiem, następuje poważna deprivacja elementarnych dla rozwoju osobowości potrzeb. Także porównywanie przez dziecko siebie z innymi dziećmi wypada w ocenie dziecka negatywnie. Następuje zachwianie równowagi systemu osobowości i potrzeba zrównoważenia. Jest wysoce prawdopodobne, że u dziecka powstaną mechanizmy ochronne podnoszące mu wartość własną. Jeżeli jednak prawidłowe mechanizmy takie jak na przykład dobre stopnie w szkole nie zapewnią mu równowagi, może ono zacząć stosować nieprawidłowe mechanizmy przystosowawcze. Początkowo próbuje podnosić sobie samoocenę opowiadając innym dzieciom nieprawdziwe rzeczy o wspaniałości własnej i rodziny w

której wzrasta. Później przez przyłączenie się np. do grupy rówieśniczej, sformalizowanej, silnej, o charakterze przestępczym może spowodować zabezpieczenie mu potrzeb uznania, szacunku i przynależności.

Wspólne akty agresji, niszczenie mienia, atakowanie słabszych to kolejne negatywne objawy trudności w prawidłowym rozwoju osobowości.

Aby lepiej zobrazować w jaki sposób dochodzi do zaburzeń czy też zahamowań w rozwoju osobowości u młodzieży posłużmy się konkretnym przypadkiem 16 latka uzależnionego od heroiny. (A. Bakula 2009)

Przypadek Krzysia

Rodzina pochodzenia – rodzina pełna. Matka pochodzi z rodziny dysfunkcyjnej, w której relacje oparte były na przemocy. Ewa jest bezrobotna, od lat leczy się z powodu nerwicy lękowej, jest osobą depresyjną, uległa we wszystkim mężowi. Od początku małżeństwa nie broniła synów, gdy ojciec urządzał im awantury, niszczył im ukochane zabawki, darł zeszyty szkolne, zmuszał ich, aby w swoim pokoju wszystko mieli poukładane w kostkę. Nigdy nie bił synów, oni jednak jak podała matka bali się go panicznie. Jest osobą bardzo religijną, chodzącą codziennie do kościoła, modlącą się dodatkowo w przykościelnych grupach modlitewnych, z czego zresztą bardzo niezadowolony jest ojciec Krzysia.

Ojciec Krzysia to typowy sprawca przemocy. Pracuje, bardzo dba o wizerunek rodziny na zewnątrz. W domu kontroluje wszystkich członków rodziny. Tym, którzy są mu nieposłuszni wymyśla kary. Każę chłopcu godzinami szorować wannę, zabrania mu picia wody, nakazuje mu, aby robił pompki w takiej ilości, że syn nie jest w stanie tego wykonać, a następnie ośmiesza go przy rodzinie. Pochodzi z rodziny dysfunkcyjnej, jego ojciec był alkoholikiem i stosował w domu przemoc. Wiesiek choruje na nerwicę natręctw, nadużywa również alkohol.

Oprócz Krzysia w rodzinie są jeszcze dwaj jego bracia, rodzice podawali, że oni nigdy nie sprawiali kłopotów wychowawczych.

Jest to rodzina zamknięta, ze sztywnym myśleniem i sztywnymi zasadami. Relacje w niej oparte są na przemocy, istnieje ścisła hierarchia władzy, brak jest również dobrej komunikacji wewnątrzrodzinnej. Właściwie nikt z nikim nie rozmawia, brak jest wzajemnego oparcia. Na zewnątrz członkowie tej rodziny stwarzają wizerunek rodziny prawidłowej, bez problemów. Jedynie Krzyś swoimi zachowaniami od lat zakłóca ten wizerunek. Można powiedzieć, że rodzina ta nie zabezpiecza poszczególnym jej członkom wielu istotnych potrzeb.

Dane z okresu dzieciństwa

Krzyś urodził się o czasie, siłami natury, miał 10 pkt. w skali Apgar. Jego rozwój psychomotoryczny w dzieciństwie był prawidłowy. Jednak jak podawała matka od początku był dzieckiem nerwowym, nadwrażliwym na głośne dźwięki, niespokojnym. Miał ogromne trudności z zasypianiem. Był bardzo

żywy, stale coś psuł, rozrabiał, zwracał na siebie uwagę. W domu cała rodzina dawała mu komunikaty, że jest niegrzeczny, niedobry. Matka często powtarzała mu, że przez niego jest taka chora. Ojciec właśnie wobec niego stosował najwięcej kar. W przedszkolu i szkole podstawowej chłopiec sprawiał kłopoty wychowawcze, nie mógł usiedzieć spokojnie w ławce, zaczepiał inne dzieci, przez takie zachowanie, był często krytykowany przez nauczycieli. Przynosił uwagi do domu. W klasie miał niewielu kolegów, nie był lubiany. Bywało, że w stosunku do nich był agresywny, używał też obelżywych słów, wyśmiewał innych, ośmieszał przed klasą, zabierał też rówieśnikom różne przedmioty i ich nie zwracał.

Dane z okresu adolescencji

W wieku 13 lat znalazł sobie kolegów ze starszych klas. Razem z nimi palił papierosy w czasie wagarów. Podał, że wśród nich czuł się bardzo dobrze. Uważał, że ma przyjaciół. Oni go akceptowali, słuchali, nikt go nie krytykował. Później brat jednego z nich zaproponował mu, aby kraść razem z nim radioodbiorniki z samochodów. Zaczął to robić i miał z tego powodu gratyfikacje nie tylko finansowe, ale również w swojej paczce rówieśniczej zaczął plasować się na wysokiej pozycji. W okresie adolescencji w jego domu było bardzo niespokojnie. Ojciec więcej pił, stał się patologicznie zazdrosny o matkę. Toczył śledztwa o jej zdrady wypytyując jego i braci o różne osoby, z którymi matka miała przypadkowe kontakty, na przykład stale wypytywał ich o sąsiadów. W tym okresie jak podał Krzysztof ojciec był „straszny”, stosował wobec niego różnego rodzaju wymyślne kary, nawet za błahe przewinienia. Jednocześnie nie zareagował, gdy dowiedział się, że syn kradnie.

Gdy Krzyś miał 14 lat zaczął z kolegami ze szkoły wagarować i palić marihuanę. Po pewnym czasie spróbował heroinę. Poczł się po niej spokojnie i dobrze. Powiedział mi kiedyś: „, nic mnie tak nigdy nie wyluzowało jak Hera”, warto było palić, żeby czuć taki spokój. Już się nie bałem”.

Do Poradni Leczenia Uzależnień trafił pierwszy raz w wieku lat 15 przyprawdowany przez matkę. Został na tą wizytę skierowany przez świetlicę środowiskową do , której uczęszczał.

W świetlicy sprawiał poważne problemy wychowawcze.

Portret psychologiczny Krzysia

Krzyś jest intelektualnie wydolny dobrej normie wiekowej.

Cechuje go bardzo wysoka reaktywność na bodźce, niski próg wrażliwości na bodźce, reaguje nawet na słabą stymulację nadmiarowo. W przypadku stresu szybko się denerwuje ,ma wysoki poziom niepokoju, następnie stosuje unikanie, wycofanie, odwlekanie jako strategię zaradczą. Nie podejmuje wysiłku racjonalnego rozwiązania problemu. Gdy pobudzenie ma bardzo dużą siłę, niejednokrotnie zachowuje się impulsywnie, jego zachowania mają charakter rozładowawszy. Cechuje go również wyraźny długi okres hamowania po pobudzeniu. Oznacza to, że jeżeli dojdzie do pobudzenia na skutek trudnej sytuacji bardzo długo uspakają się. Cechy takie jak intelekt, typ układu nerwowego są względnie stałe i możemy mieć na nie jedynie bardzo ograniczony wpływ . Jednakże wysoka reaktywność na bodźce związana jest w oczywisty sposób z potrzebą uspokojenia i wyhamowania. Może to być dla wychowawcy drogowskazem jak postępować z tego typu wychowankiem.

Dzieci nadmiarowo niespokojne powinny być wyciszane , uspakajane. Nie należy w żadnym wypadku podnosić im poziomu stresu surową oceną, krzykiem, zawstydzaniem.

Niezaspokojone potrzeby w dzieciństwie

Potrzeba bezpieczeństwa – od małego przeżywał silny lęk przed ojcem, bał się o siebie i o matkę. Żył w ciągłej niepewności i niepokoju, dom nie był dla niego bezpiecznym miejscem, był kontrolowany i karany przez ojca. Można powiedzieć, że Krzysztof od dziecka na skutek ciągłego niepokoju i awantur domowych był dzieckiem nadmiarowo stymulowanym. Stąd w jego osobowości jako systemie powstała naturalna potrzeb, uspokojenia się , dlatego tak dobrze poczuł się po heroinie.

Niezaspokojona potrzeba bezpieczeństwa zaowocowała poszukiwaniem grupy rówieśniczej, w której Krzysztof czuł się spokojny, w tej grypie, biorącej narkotyki nie musiał się niczego i nikogo obawiać.

Potrzeba uznania i szacunku – również niezaspokojona w domu rodzinnym spowodowała w jego osobowości deficyty w strukturze Ja. Negatywne spostrzeganie siebie ,jako najgorszego syna swoich rodziców , negatywne komunikaty na jego temat wygłaszane przez wszystkich członków rodziny, ale także porównywanie siebie z innymi rówieśnikami i bezlitosne ocenianie spowodowało w rozwijającej się osobowości zakłócenia jej funkcjonowania. Krzysztof zaczął stosować mechanizmy równoważące niską samoocenę polegające na podwyższaniu jej przez udział w drobnych przestępstwach . Grupa rówieśników , z którą się związał była dla niego pełna podziwu. Krzysztof potrafił kraść, miał pieniądze, był kimś ważnym w hierarchii grupy.

Potrzeba miłości.- ojciec pił i dyscyplinował rodzinę, matka zajęta była stale swoimi stanami obniżonego nastroju, uciekała w modlitwę w grupach modlitewnych poza domem. Krzysz pozostawał sam. Miał poczucie, że jest nikomu nie potrzebny, że jest niekochany i zły. Myślał, że to przez niego, tata jest taki jaki jest. W jego osobowości na skutek niezaspokojonej potrzeby miłości doszło do zaburzeń w strukturze Ja. Zagrożenie, niska samoocena, samotność i poczucie opuszczenia. Brak wzorców i norm od kochających rodziców, brak oparcia zewnętrznego. Aby uciszyć cierpienie najpierw zaczął pić alkohol a potem przyjmował narkotyk , który stał się jego przyjacielem i pocieszycielem.

Potrzeba rozwoju - w zamkniętej rodzinie, z problemem przemocy, gdzie nikt się nie rozwijał, krytykowany przez otoczenie, z niską samooceną nie miał możliwości prawidłowego zaspokojenia tej potrzeby.

Przyglądając się rodzinie chłopca, jego dzieciństwu, okresowi adolescencji możemy powiedzieć, że jego problemy adaptacyjne związane są ściśle ze wzrastaniem w określonym systemie społecznym. Moim zdaniem możemy tu traktować branie narkotyków czy nadużywanie alkoholu początkowo jako objaw problemów psychologicznych. Na te problemy nałożyło się następnie uzależnienie.

Takie spojrzenie na problemy psychologiczne dzieci i młodzieży daje nam następujące implikacje do profilaktyki oraz postępowania wychowawczego:

1. Konieczność objęcia pomocą psychologiczną i społeczną rodzin niewydolnych wychowawczo, sprawujących w nienależyty sposób opiekę nad dziećmi i młodzieżą.

2. Wspieranie psychologiczne i otoczenie opieką wychowawczą dzieci z rodzin dysfunkcyjnych poprzez organizowanie różnego rodzaju form wsparcia, takich jak świetlice, kluby, zajęcia pozalekcyjne.

3. Rozpoznawanie już na wczesnym etapie rozwoju różnego rodzaju deficytów w funkcjonowaniu psychospołecznym u dzieci i praca nad ich wyrównywaniem jako profilaktyka niedostosowania społecznego. Tak więc przykładowo:

- praca nad schematami poznawczymi, widzeniem i ocenianiem świata zewnętrznego
- praca nad obrazem własnym i samooceną
- praca na rozumieniu otoczenia i relacjami z rówieśnikami i dorosłymi
- praca nad kontrolowaniem emocji, nauka odraczania gratyfikacji
- praca nad poczuciem kontroli
- praca nad umiejętnościami ważnymi do satysfakcjonującego życia w grupie rówieśników.

4. Dostrzeganie niezaspokojonych potrzeb u dzieci i młodzieży i podejmowanie prób ich zabezpieczenia, tak aby nie stały się przyczyną zachowań destrukcyjnych.

5. Odpowiednie traktowanie dzieci z wysoką lub nadmiarowo niską reaktywnością.

- tych niespokojnych, pobudliwych, z wysoką reaktywnością uspakajamy
- tych ze zbyt niską stymulujemy i motywujemy do działania i aktywności

Dzieci z dysfunkcyjnych środowisk mogą w przyszłości prowadzić dobre, satysfakcjonujące życie społeczne, zależy to jednak w dużej mierze zarówno od wsparcia zewnętrznego całej rodziny jak i udzielenia im indywidualnej opieki wychowawczej i specjalistycznej.

Świetlice socjoterapeutyczne i środowiskowe są szansą dla tych dzieci, a w szerokiej perspektywie szansą dla całego społeczeństwa. Pomaganie tym dzieciom to profilaktyka przestępczości, zaburzeń psychicznych, samobójstw i wielu innych nieszczęść.

Rozwój świetlic socjoterapeutycznych, ciągłe kształcenie ich kadry, wysoki profesjonalizm i standardy opieki wychowawczej to zadanie dla gmin i powiatów, zadanie przed którym nie powinny się one uchylać